

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiyotda tutgan o'rni

Ibragimov Javohirbek Abdullo o'g'li

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

ibragimovjavohirbek@gmail.com

+998907397836

***Annotatsiya:** Bu maqola, naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiyotda o'z o'rnini tahlil qiladi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiyotda tutgan o'rni, moliyaviy hisob-kitoblar va iqtisodiy tizimning boshqa komponentlariga ta'sir ko'rsatadigan muhim mavzu sifatida o'rganilgan. Maqolada, naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiyotda o'z o'rnini tushuntirish uchun iqtisodiyotga oid nazariy va amaliy ma'lumotlar keltirilgan*

***Kalit so'zlar:** Naqd pulsiz hisob-kitob, iqtisodiyot, pul aylanmasi, likvidlik, bank, mijoz, Markaziy bank, korxonalar, kredit*

***Аннотация:** В данной статье анализируется роль безналичных расчетов в экономике. Роль безналичных расчетов в экономике изучается как важная тема, влияющая на финансовые расчеты и другие компоненты экономической системы. В статье представлены теоретические и практические экономические сведения, объясняющие роль безналичных расчетов в экономике.*

***Ключевые слова:** Безналичный расчет, экономика, денежное обращение, ликвидность, банк, клиент, ЦБ, предприятие, кредит.*

***Abstract:** This article analyzes the role of cashless payments in the economy. The role of cashless payments in the economy is studied as an important topic that affects financial payments and other components of the economic system. The article presents theoretical and practical economic information to explain the role of cashless payments in the economy.*

***Key words:** Cashless, economy, money circulation, liquidity, bank, client, Central Bank, enterprise, credit*

Kirish

Iqtisodiyotda yuzaga keladigan pulli munosabatlarda pul shakllaridan

foydalanish xususiyatlari va to'lov usullariga ko'ra pul aylanishi naqd pulsiz aylanishga va naqd pulli aylanishga bo'linadi. Chakana savdo va aholiga pullik xizmat ko'rsatish, asosan, naqd pulda amalga oshiriladi. Bundan tashqari, naqd pulli aylanishga kommunal xizmatlar uchun to'lovlar, ishchi-xizmatchilarga ish haqi va shunga tenglashtirilgan to'lovlarni to'lash, sug'urta tashkilotlariga badallar to'lash, uy-joy qurilishi va boshqa maqsadlar uchun aholi tomonidan olingan kreditni naqd pul ko'rinishida qaytarish bilan bog'liq to'lovlarning to'lanishi kiradi.

Iqtisodiyotda bo'ladigan pul aylanishining 80-90 foizini naqdsiz pul aylanishi tashkil etadi. Naqdsiz pul aylanishi naqd pulsiz hisob-kitob shakllari asosida olib boriladi. Naqd pulsiz hisob-kitoblarning keng ishlatilishiga ko'p tarmoqli bank tizimining rivojlanishi, davlat tomonidan makroiqtisodiy jarayonlarini o'rganish va uni tartibga solish nuqtayi nazaridan davlatning qiziqishi, mulkchilik shakllarining ko'payishi va turli mulkchilik munosabatlarining kengayib borishi asos bo'ladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar deganda, turli mulkchilik shaklidagi korxonalar va tashkilotlarning tovar ayirboshlash, xizmat ko'rsatish va tovarsiz operatsiyalar bo'yicha bir-biriga bo'lgan talab va majburiyatlarni naqd pul ishlatmasdan pul mablag'larini bir hisobvaraقدan ikkinchi hisobvaraقدga o'tkazish orqali amalga oshirilishi tushuniladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish tamoyillari to'lovchining to'lovga va kreditga layoqatlilik qobiliyatini hisobga olmas edi. Hozirgi kunda naqd pulsiz hisob-kitoblarning *birinchi tamoyili* mulkchilik shaklidan qat'i nazar, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z mablag'larini bankdagi hisobvaraqlarida saqlashlari va barcha operatsiyalarni bank orqali o'tkazishlari lozimligini bildiradi. Bozor munosabatlari sharoitida hisob-kitoblarning bank orqali o'tkazilishi bozor ishtirokchilarining iqtisodiy mustaqilligi bilan qo'shib olib borilishi kerak.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilishning *ikkinchi tamoyili* shundan iboratki, mijozlarning hisobvaraqlaridan pul mablag'larini ko'chirish ularning topshirig'i yoki roziligiga asosan hisobvaraقدagi mablag'lar chegarasida bajariladi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining ishlab chiqilishi va joriy

etilishi munosabati bilan Markaziy bank tomonidan mijozlarning hisob raqamlari bo'yicha operatsiyalar o'tkazish tartibi belgilangan. Hisobvaraqlardan mablag'larni o'tkazish hisobvaraq egasining topshirig'i asosida bajariladi, mijozlarning buyrug'isiz hisobvaraqlardagi pul mablag'lari faqat sud qaroriga binoan, qonunda belgilangan tartibda bank va mijoz o'rtasidagi shartnomaga asosan ko'chirilishi mumkin.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilishning *uchinchi tamoyili* shundan iboratki, mablag'lar to'lovchining hisobvarag'idan o'chirilgandan so'ng oluvchining hisobvarag'iga o'tkaziladi. Tijorat banklarining hisob cheklari bo'yicha pul o'tkazish bundan mustasno.

Hisob-kitoblar bo'yicha xo'jalik yurituvchi subyektlar orasidagi o'zaro e'tirozlar, belgilangan tartibda bank ishtirokisiz ko'rib chiqilishi hisob-kitoblarni tashkil qilishning *to'rtinchi tamoyilidir*. Banklar o'z vaqtida to'lanmagan hujjatlar bo'yicha penyalarni hisoblash va undirishga javobgar emas. To'lovchi yuklab jo'natilgan mahsulotlar uchun o'z vaqtida to'lanmagan summaga hisoblangan penyani to'lovchi va mahsulot yetkazib beruvchi o'rtasida tuzilgan xo'jalik shartnomada ko'zda tutilgan tartibda to'laydi. Agar bank bilan mijoz o'rtasidagi penya hisoblanishi va undirilishi ko'zda tutilgan bo'lsa, bu holda bank o'z vaqtida to'lanmagan hujjatlar bo'yicha penya hisoblashi va mahsulot sotuvchi korxonaga foydasiga undirib berishi mumkin.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni olib borishning *beshinchi tamoyili* hisob-kitob shakllarini tanlash bilan bog'liq. Mulkchilik shakllarining xilma-xilligi hamda tovar-pul munosabatlari rivojlanishi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyati naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish xo'jalik idoralari tomonidan hisob-kitob shakllarini erkin tanlash tamoyilidan kelib chiqadi va ular xo'jalik shartnomasida mustahkamlanadi. Xo'jalik organlarining shartnomaviy munosabatlariga bank aralashmaydi. Bu tamoyil hisob-kitob ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarining ijobiy natijalari uchun moddiy javobgarligini oshirishga, hisob-kitob va shartnomaviy munosabatlarni tashkil qilishda iqtisodiy mustaqillikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning *oltinchi tamoyili* to'lovning muddatliligidir. Bu tamoyil katta amaliy ahamiyatga ega. Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lovning qanday muddatda kelib tushishi to'g'risidagi axborotga ega bo'lgan holda, o'z mablag'larining aylanishini ratsional tashkil qilish, qarz mablag'lariga bo'lgan zaruratni hisoblab ko'rishi, shu bilan birga, o'z balansining likvidligini boshqarib borishi mumkin bo'ladi. Mahsulot sotuvchi va oluvchi tomonlar kelishuviga ko'ra to'lovlar muddatli, muddatidan oldin hamda muddati kechiktirilgan bo'lishi mumkin.

Xulosa

Shu narsani ta'kidlab o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'lovlarning o'z vaqtida o'tkazilishi va tijorat banklari vakillik varaqalari holati bo'yicha nazorat o'rnatgan. Bank vakillik varaqalarida mablag'ning yetarli bo'lmasligi yoki boshqa sabablarga ko'ra o'z mijozlari talabini bajara olmasa, tijorat banklariga nisbatan qonunchilikda belgilangan tartibda chora ko'riladi.

Bizning mamlakatimizda naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish tartibini Markaziy bank belgilaydi va ushbu tartibning bajarilishi bo'yicha nazorat olib boradi. Amaliyotda bunday tartibning joriy etilishi butun respublika miqiyosida hisob-kitoblarning uzluksizligini ta'minlash imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Naqd pulsiz hisob-kitoblar va to'lov tizimi – K.N. Navro'zova, O.A. Ortiqov
2. Abdullayev Y Karaliyev T. Bank ishi. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2010.
3. Navruzova K. N. Banklarda buxgalteriya hisobi va operatsion texnika. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2010.

Internet resurslar

www.lex.uz

www.stat.uz